

Anna Maria Babbi & Vicent Josep Escartí (eds.), *More about 'Tirant lo Blanc'. Més sobre el 'Tirant lo Blanc'*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2015, 173 pp., ISBN: 978-90-272-4016-3

More about 'Tirant lo Blanc' / Més sobre el 'Tirant lo Blanc' és el volum que conté les ponències presentades al Congrés organitzat per la Universitat degli Studi di Verona i l'ISIC-IVITRA el setembre de 2013, que s'anunciava com «Tirant lo Blanc e l'Europa». Malgrat el títol —del llibre—, no es tracta d'un recull de caire miscel·lani, sinó que aplega estudis que s'enquadren en un marc un pèl més específic: *From the sources to the tradition*. Aquest plantejament es concreta en dos aspectes fonamentals, que es fan palesos a la «Nota introductòria», signada pels curadors de l'aplec, Anna Maria Babbi i Vicent Josep Escartí: 1) «the identification of sources and their analysis, bringing together works and authors with the work under examination» i 2) «their extension over time, through the survival of texts—in what is known to us as tradition». Després aquesta «Nota» apareix, al meu entendre innecessàriament, traduïda al castellà. Com sigui, la pluralitat de llengües emprades en les ponències n'és una de les característiques més rellevants. Quatre són en anglès, quatre en italià, una en castellà i una en la llengua de la nació de la qual Martorell deia ser natural.

Dins del primer grup, se situen sis contribucions, la primera de les quals, obra de Cecilia Cantalupi —«A Petrarchan source of *Tirant lo Blanc*»—, es dedica a una font coneguda del *Tirant*, la missiva de Petrarca, inclosa a les *Familiars* (XII 2) que es presenta com a «Lletra de reials costums» al ms. 6 de la BC. Aquesta lletra, com és ben sabut, conté un seguit de consells adreçats al bon govern del príncep, i que tenia com a receptor Niccolò Acciaiuoli, gran senescal del regne de Nàpols. Martorell, que acomoda el text a la realitat imperial de la novel·la, fa que qui els recita, dalt d'un «banc» i en amena praderia, i els ofereix als magnats bizantins sigui un gran filòsof anomenat Abdal·là Salomó, designat regularment com a *cidi* Abdal·là, representant del soldà. Sense oblidar que a Mehmet II, el conqueridor de Constantinoble, li agradava de parlar sovint amb un filòsof de confiança, el lector menys informat del *Tirant* no crec que pogués evitar una considerable sorpresa en veure Petrarca exposat per un moro, que, a més, en bon musulmà, comença amb un ortodox «Déu és gran, Déu és gran». No hi ha dubte que Martorell tracta les fonts amb una llibertat moltes vegades tan irreverent que hom es veu inclinat a pensar que darrere hi ha una posició literària —i vital— de rebuig a la seva significació cultural. Cecilia Cantalupi, en aquest interessant i erudit article, que és una molt estimable aportació, després de subratllar que el text del *Tirant* és més proper al contingut al ms. 78II de la BNM que duu el títol de «Letra feta per Petrarcha», cosa que no ha d'estranyar atesa la quantitat de material relacionable amb Martorell que conté, posa en relleu que les dues versions

catalanes provenen del mateix precedent, que presenta una variant insospitada que tots els manuscrits catalans reproduïxen: l'abreujat *Pr*, que es refereix al còdex Lat. 8569 de la BNF, obra molt probablement de mà aragonesa. La qual, a més, anotava amb seny i cultura. És remarcable, com fa veure Cantalupi, que qui versiona incorpora una d'aquestes anotacions, cosa que, sens dubte, obre la porta a la possibilitat que el còdex viatgés d'Avinyó al regne de València amb el papa Luna, fos adquirit després pel cardenal Pere de Foix i lliurat finalment al col·legi tolosà fundat per ell el 1458.

Elena de la Cruz Vergari —«*Vegetius' Epitoma rei militaris* in *Tirant lo Blanc*»— estudia la influència d'aquest autèntic *best-seller* consagrat de la formació dels soldats, la tècnica de combat i l'organització dels exèrcits durant l'edat mitjana: més de 200 manuscrits entre els segles IX i XIV, sense comptar els que contenen florilegis o traduccions. La magnitud de la difusió ajuda a entendre que Vegeti pogués arribar als interessats en els afers de la milícia després de passar per diversos filtres. Cert és que Vegeti escriu marcat per l'estat de coses —i d'ànims— d'un temps en què Roma s'encaminava cap al col·lapse final —com alguns albiraven el final de la civilització occidental cristiana després de la caiguda de Constantinoble—, i que posa l'èmfasi en qüestions que Martorell difícilment podia aprofitar al peu de la lletra —sistemes de preparació, enquadrament, ús d'armes, vies de reclutament—; però no ho és menys que els consells de Vegeti són fruit d'un saber militar aplicable a la realitat de tostemps. En aquest sentit, el treball d'Elena de la Cruz detalla, especialment en un magnífic apartat dedicat al *Warcraft and the military* topoi del compendi de Vegeti, l'amplitud d'una herència que abraça tot el *Tirant*.

Un dels articles més ple de conseqüències és el que signa Abel Soler, «La relació de Martorell amb la cort de Nàpols i la discreta presència d'Itàlia en *Tirant lo Blanc*». Soler parteix de la constatació, que difícilment pot ser evitada, que, al contrari que al *Curial*, Itàlia és, en l'obra de qui visqué a la cort del rei Alfons, una clamorosa absència. Soler sospita que la seva estada no fou plaent, remarca el silenci documental sobre la seva persona, posa en relleu l'escassa per no dir nul·la sensibilitat per les noves formes de cultura que es desenvolupaven a la cort de Nàpols, i demostra que el punt en què se li concedia major credibilitat en els afers napolitans, és a dir, el reflex de la lluita entre bàndols a la mort del Magnànim, en realitat no reflecteix res, mentre que una finestra personalíssima, la de l'amistat amb Jaume de Vilaregut, s'obre de bat a bat. Es mou per sota la qüestió de la identitat de Martorell i dels vertaders interessos vitals i literaris de qui «s'emportà cap a València una pèssima impressió de la cort, de la ciutat, dels humanistes i dels italians en general».

Amb «La scrittura nel *Tirant lo Blanc*: usi e rappresentazione» Vicent Josep Escartí aborda la importància que les diverses tipus d'escriptura tenen en la novel·la, des de l'epistolar, en les seves cares sentimental o bèl·lica, fins a la documental, i encara

a altres formes de caràcter «efímer», com els lemes que s'inscriuen sobre vestidures o escuts. Considerant el domini de l'escriptura com una demostració de l'elevació intel·lectual —posseïdor de *sapientia*— del cavaller que per damunt de tot és Martorell, se'n deriva una identitat que no és ben bé la mateixa que la que es desprèn del text d'Abel Soler, i es considera aleshores plausible que fos ell el Joanot Martorell que «occupò il carico di governatore dei conti de Denia».

Lara Quarti investiga els antecedents del passatge sens dubte més fantasiós del *Tirant*, el protagonitzat pel cavaller Espèrcius: «The *Fier baiser*. A fantastic episode in Joanot Martorell's realism», considerat com un «very small break» en el conjunt «realista» de la narració. Quarti n'analitza el sentit, les fonts, la singularitat que pren en la mà de Martorell —la bèstia besa l'heroi—, i en remarca la mixtura entre el motiu original celta —«the Kiss of Sovereignty»— i el seu valor pròpiament eròtic, en el si de la iniciació cavalleresca i de l'adquisició de la maduresa sexual per part de l'heroi. L'acció passa al lloc on per definició passen les coses que responen a lleis diferents a les que té la naturalesa coneguda: una illa. I això contribueix a donar a la història un aire de conte de fades. Ara, si la prova ensenya com accedir al tron amb el valor heroic (que en aquest cas necessita, però, de la decisió femenina) inseparable de la capacitat sexual, potser l'episodi brindi amb una altra clau, una altra cara de l'aventura del mateix Tirant, el qual, com Diafebus i Hipòlit, va a la guerra ple d'ardiment, però sense la determinació de les dones és absolutament incapaç de fer el pas definitiu.

Rafael Beltrán —«De *Guerrin Meschino* a *Tirant lo Blanc*. El simbolismo de la Sibila narrativa y teatral»— reprèn la relació entre el text d'Andrea da Barberino i el de Martorell suggerit fa uns anys per aquest gran estudiós de la vida de Martorell que és Jaume Chiner. Beltrán, que ha dedicat pàgines d'una gran interès a la novel·la de Martorell, fa notar els punts en comú, pocs, però no menors, i insinua que no fóra res rar que Martorell hagués conegut l'obra de Barberino a Nàpols. La presència de la Sibila, d'altra banda, no és la mateixa en un i altre text, però la particular dimensió teatral que té en el *Tirant* duu Beltrán a relacionar-la amb representacions escolars i litúrgiques. Beltrán segueix el rastre de la Sibila en altres textos teatrals peninsulars, en un terreny en què confluirien l'espectacle profà d'arrel cavalleresca i el litúrgic, la qual cosa, emmena a concloure que molt probablement no ha de ser del tot invenció de Martorell la posada en escena dels capítols 189-202 en què la Sibila —un personatge aleshores forçosament popular— es troba amb el món artúric passat per Guillem de Torroella.

El primer dels restants treballs, obra d'Anna Bognolo, ens porta a l'ambient editorial en què es va dur a terme la primera edició italiana: «Il *Tirante* a Venezia. Sul contesto editoriale della prima edizione italiana (Pietro Nicolini da Sabbio alle spese di Federico Torresano d'Asola, 1538)». Es tracta d'un documentadíssim text en

què se'ns descriu la trajectòria professional dels editors, i es posa en relleu el paper de Venècia en l'edició en llengua castellana i l'atenció editorial cap a les coses que venien d'Espanya, així com el destacat paper del traductor Lelio Manfredi. Tanmateix, Bognolo fa notar que el format del *Tirante* s'assembla més a les creacions italianes que no a les espanyoles, fins al punt de fer pensar que als seus editors els hagués «sembrato naturale pubblicarlo [el *Tirante*] come se fosse un romanzo italiano».

Té un gran interès l'escrit de Chiara Concina: «Ancora sulla fortuna del *Tirant* in Italia (con alcune postille sulla traduzione di Lelio Manfredi)», en el qual es ressegueix l'impacte del *Tirant* en els primers lectors itàlics, encara que sens dubte fóra millor dir *lectores*. Cobra especial relleu, com a possibilitat ben versemblant, la via napolitana en el viatge itàlic de la novel·la, mitjançant els Balzo, fins arribar als Gonzaga. La correspondència adduïda entre aquests i el traductor permet de resseguir el neguit d'un i la feina de l'altre, amb algun episodi sorprenent pel mig. L'autora subratlla la fidelitat de la traducció i exemplifica, amb casos ben triats, la manera de fer de Manfredi.

En la *Nota introductòria* es fa referència als treballs que, sobretot a partir dels actes dels cinquè centenari de la publicació de la novel·la, han precedit el present *More about 'Tirant lo Blanch'*. Rafael Roca s'ocupa d'aquells escrits que al segle XIX i començaments del XX van contribuir a mantenir el caliu a la mateixa València, animats per l'esperit de la Renaixença i sota l'estímul principal de Marià Aguiló, no debades editor del *Libre del valerós e strenu cavaller Tirant lo Blanch*: «The reception of *Tirant lo Blanch* in Valencia in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century».

Roberta Capelli tanca el volum amb un bell article, «Tirant e il paradosso del *Cavaliere inesistente*», en el qual reuneix al voltant de la novel·la de Martorell com a representant del gènere que duu en el «donoso escrutinio» del Quixot tants de llibres a la foguera, l'Italo Calvino que diserta brillantment sobre el *Tirant* i el que fantasieja cavallerescament amb *I nostri antenati*. És probable que l'interès de Calvino pel *Tirant* naixés amb la lectura del *Quixot*, tot i que també és possible que Calvino tingués alguna simpatia per les coses de Catalunya, que es manifestaria en moments com el que protagonitza el brigant Gian dei Brughi, presumint de llengües a *Il barone rampante*: «Francese, toscano, provenzale, castigliano, lí capisco tutto. Anche un po' il catalano: *Bon dia! Bona nit! Està la mar molt alborotada*».

ANTON ESPADALER
 Universitat de Barcelona
 aespadaler@ub.edu
 ORCID 0000-0002-3416-4738